

واریز یا دریافت وجه از حساب فردی غیر از طرف معامله؛ مصداق پول‌شویی یا جرم‌انگاری خارج از صلاحیت

فضل‌الله فروغی*
زهرا بازوبند**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۴

چکیده

تطهیر منشأ غیرقانونی درآمدها، از تهدیدات جدی برای نظام اقتصادی یک کشور است که با پنهان‌سازی منبع واقعی دارایی‌های ناشی از جرم، موجب اخلال در شفافیت مالی و بی‌ثباتی اقتصادی می‌گردد؛ در همین راستا، واریز یا دریافت وجه از حساب اشخاص ثالث در معاملات مالی، از جمله رویه‌های رایج اما چالش‌برانگیز در نظام حقوقی و بانکی کشورهاست. اگرچه در ظاهر امر، این اقدام ممکن است ناشی از تسهیل تراکنش یا ملاحظات تجاری باشد، در عمل بستر مناسبی برای پنهان‌سازی منشأ واقعی وجوه و تطهیر عواید ناشی از جرم فراهم می‌سازد. برای مقابله با این امر، بانک مرکزی طی اطلاعیه‌ای، واریز یا دریافت وجه از حساب فردی غیر از طرف معامله در زمان انجام معاملات را مشمول مجازات‌های مقررات مبارزه با پول‌شویی اعلام کرده است؛ در نوشتار حاضر با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و روش توصیفی تحلیلی احراز می‌گردد، صرف‌نظر از اطلاعیه بانک مرکزی، در صورت احراز سوءنیت و ارتباط این اقدام با جرم منشأ، استفاده از حساب ثالث می‌تواند در چارچوب جرم پول‌شویی قابل تعقیب باشد؛ در غیر این صورت، با عنایت به اینکه این رفتار فاقد ارکان سه‌گانه ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی است و مصداق جرم پول‌شویی نیست و حداکثر می‌تواند مصداقی از معاملات مشکوک باشد، اطلاعیه بانک مرکزی، متضمن توصیف مجرمانه یک رفتار مباح با واکنش جزایی است که در جرم‌انگاری این رفتار، به عناصر سه‌گانه قانونی، مادی و روانی جرم توجهی نشده است و توصیف مجرمانه آن، مغایر با قوانین و اصول حقوقی هم چون عقد ضمان، حواله، اصل سرعت در معاملات و... است و نمی‌تواند مبنای مجازات اشخاص قرار گیرد؛ بنابراین این اطلاعیه عملاً فاقد اثر و نتیجه است، ولیکن باتوجه به اهمیت موضوع، نیازمند قانونگذاری در این زمینه هستیم.

کلیدواژگان:

پول‌شویی، قانونگذاری بانک مرکزی، مسئولیت کیفری در تراکنش مالی، نقل و انتقال غیرمستقیم وجوه، واسطه‌گری مالی غیرمجاز.

* دانشیار، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)

forughi@shirazu.ac.ir

** دانش‌آموخته دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

Copyright: ©2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

در چند دهه اخیر، پول‌شویی از جمله جرایمی است که باتوجه به آثار گسترده آن، دغدغه‌های بسیاری در پی داشته، به‌نحوی که حتی ترک پیشگیری از این جرم نیز مورد بحث و مذاقه، و در ماده ۴ قانون مبارزه با پول‌شویی اصلاحی ۱۳۹۷، صراحتاً تکالیفی در راستای پیشگیری وضعی از جرم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم برعهده شورای عالی مقابله و پیشگیری از جرائم پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم قرار گرفته است.

نگرانی‌های گسترده‌ای در سطح بین‌المللی و ملی وجود دارد، مبنی بر اینکه پول‌شویی حاکمیت قانون، دموکراسی و عملکرد اقتصادی را تضعیف می‌کند.^۱ غول‌های تجاری چندملیتی با سرمایه فراوان، لابی‌گران قدرتمند، مداخله‌کنندگان در سیاست و فرارکنندگان دیرینه از مقررات سرمایه و کار محسوب می‌شوند. مقامات تمایل دارند بدون پاسخ‌گویی عمومی و شفافیت کافی به پول‌های کلان دست یابند. به‌عنوان مثال، جدا از اقدامات غیرقانونی مانند فرار مالیاتی، فساد مالی با رویه‌های مشروع، منافع قدرتمندان را ارتقا می‌دهد و در نتیجه نابرابری‌های سیستماتیک را در جامعه تشدید می‌کند.^۲

با تکیه بر رویکردهای نظری، رفتارگرایان استدلال می‌کنند که طمع، شناخته‌شده‌ترین انگیزه برای جرائم مالی توسط مجرمان یقه‌سفید است.^۳ به همین ترتیب از مهم‌ترین اهداف پول‌شویی نیز طمع پول بیشتر و پیشگیری از کشف درآمدهای نامشروع به‌وسیله مجریان قانون است. تطهیرکننده پول در پی آن است، وجوه حاصل از جرم اصلی را به‌گونه‌ای تغییر شکل دهد که کشف آن برای مراجع قانونی به‌راحتی امکان‌پذیر نباشد؛ زیرا این وجوه در خطر کشف و مصادره قرار دارند.^۴

بنابراین مجرم باید توجیهی قابل‌پذیرش برای مایملک خود داشته باشد، در غیر این صورت وجود وجوه حاصل از جرم در ید او، دلیلی بر ارتکاب جرم اصلی است. به‌عنوان مثال، کارمندی که درآمد و هزینه‌های او با هم تناسب ندارد یا شخصی که از طریق قاچاق مواد مخدر درآمد بسیاری کسب کرده،

1. Van Dijk, J. J. "Mafia markers: Assessing organized crime and its impact upon societies", Trends in Organized Crime, Vol 10, No 4, 2007, pp.39-56.

2. Hock, B. "Policing fiscal corruption: Tax crime and legally corrupt institutions in the United Kingdom", Law and Contemporary Problems, Vol 85, No 4, 2023, pp. 159-183.

3. Gottschalk, P, "Trusted Chief Executives in Convenient White-Collar Crime. Crime & Delinquency", Online First, ۲۰۲۲, pp. ۲۹۸-۲۸۸. doi.org/۰۰۱۱۱۲۸۷۲۲۱۱۰۴۷۳۷/۱۰,۱۱۷۷

۴. محبتی، حسن و عطا حکیمی، پول‌شویی پاشنه آشیل اقتصاد، ج. ۱، تهران: نشر آوای سبحان، ۱۳۹۳، ص. ۸۱.

در خصوص منبع و منشأ دارایی‌های خود باید بتوانند توضیحی قابل‌پذیرش به مراجع ذی‌صلاح ارائه دهند، در غیر این صورت دارایی‌های این اشخاص به‌عنوان اموال مشکوک شناسایی می‌شود و امکان توقیف و مصادره آنها وجود دارد.^۱ هم‌زمان با رشد پول‌شویی به‌عنوان یک جرم فراملی، باین‌حال، مانند سایر اشکال جرم اقتصادی، به‌دلیل پیچیدگی و تصور نادرست از بدون قربانی بودن آن، این جرم همچنان در سطح نظری و عملی کم ارزش تلقی می‌شود.^۲

نکته حائز اهمیت در جرم‌انگاری پول‌شویی، پیشگیری از بزه پوشی جرم منشأ و جلوگیری از ورود پول‌های نامشروع به بازار است؛ بنابراین مهم این است که درآمد حاصله، غیرمشروع و ناشی از ارتکاب جرم باشد. به‌عبارت دیگر، مجرمانه بودن رفتاری که اثر آن، کسب درآمد است، عنصر مهمی در وقوع بزه پول‌شویی است و تلاش بر آن است که با اتخاذ واکنش جزایی مناسب، کسب سود حاصل از این جرم، به حداقل ممکن برسد.

فقدان مقررات دولتی مؤثر و اخلاق حرفه‌ای کسب‌وکار، رویه‌ها و سیاست‌های نامناسب، به تسهیل ارتکاب جرم پول‌شویی منتهی می‌گردد.^۳ گسترش سریع سیستم‌ها و فناوری‌های مالی جهانی، بستری را برای فعالیت‌های مجرمانه مانند پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم فراهم کرده است. بخش مهمی از عملیات مبارزه با پول‌شویی (AML) نظارت بر تراکنش‌هاست که شامل تجزیه و تحلیل مداوم تراکنش‌های مالی برای شناسایی فعالیت‌های مشکوک و گزارش آن به مقامات بالاتر است.^۴ در راستای ایجاد محدودیت در این امر و به‌منظور مقابله با جرم پول‌شویی، در سوم اردیبهشت ماه ۱۴۰۴، طی اطلاعیه‌ای، بانک مرکزی صراحتاً اعلام کرده است، «واریز یا دریافت وجه از حساب فردی غیر از طرف معامله در زمان انجام معاملات، مشمول مجازات‌های مقررات مبارزه با پول‌شویی است و عواقب حقوقی و ممنوعیت‌های بانکی را به‌همراه دارد».^۵ پرسش اینجاست که این رفتار مصداقی از جرم پول‌شویی است یا از آن دسته رفتارهایی است که به‌عنوان جرمی جدید و تازه تأسیس، توأم با مجازات جرم پول‌شویی، واجد وصف مجرمانه گشته است. به دیگر سخن، واریز یا دریافت وجه از حساب شخصی غیر از طرف

۱. آذری راد، مریم، «معیارهای ضدپول‌شویی و مبارزه با تروریسم مالی»، *مجله دانشکده حقوق تهران*، ش. ۱۱، ۱۳۹۰، ص. ۱۹۸.
2. Button, M., Hock, B., & Shepherd, D, **Economic crime: From conception to respons**, 1st ed, Routledge, 2022, p. 2.
3. Khan, M., "International anti-money laundering measures and professional", *International Journal of Business and Management Research*, 2021, Vol 9, No 3, pp.307-319.
4. Alkhalili M., Qutqut M.H., Almasalha, "Investigation of applying machine learning for watch-list filtering in anti-money laundering", 2021, Vol 9, pp. 18481-18496 .
5. <https://cbi.ir/showitem/32246.aspx>.

معامله، منطبق با رفتار مجرمانه جرم پول‌شویی است یا بانک مرکزی به جرم‌انگاری و پاسخ‌دهی جزایی به یک رفتار مباح اقدام کرده است. برای پاسخ به این پرسش با توجه به قوانین موجود، علی‌الخصوص قانون مبارزه با پول‌شویی، رفتار مذکور مورد بحث و بررسی قرار داده شده است.

۱. عنوان مجرمانه

برای شناسایی ماهیت رفتار موضوع پژوهش و در راستای تبیین اینکه، این رفتار زیرعنوان جرائم موجود است یا یک جرم‌انگاری جدید، با توجه به اینکه واکنش جزایی تصریحی در اطلاعیه بانک مرکزی، مجازات جرم پول‌شویی است، نخست با توجه به عناوین مجرمانه موجود در قانون مبارزه با پول‌شویی، درباره اقدام موصوف بحث و بررسی شده است.

۱.۱. پول‌شویی

پول‌شویی عبارت است از تبدیل، رد و بدل، یا انتقال درآمدها، به‌منظور پنهان کردن منشأ غیرقانونی آن و به‌منظور فرار از قانون و تبدیل آن به پول تمیز و قانونی که به بدنه اقتصاد تزریق می‌شود.^۱ در عملیات پول‌شویی، پول غیرقانونی ناشی از فعالیت‌های مجرمانه (کلاهبرداری، قاچاق مواد مخدر، قاچاق کالا و...) با گذر از مراحل قانونی به‌صورت پولی مشروع جلوه‌گر می‌شود. پول‌شویی متضمن آثار منفی فراوان در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی از جمله تضعیف بخش خصوصی، کاهش درآمد دولت، گسترش فساد و ارتشا در جامعه و تقویت منابع مجرمین است. این عملیات هم درآمدهای غیرقانونی را موجه می‌سازد و هم موجب استمرار تخلفات تبهکاران می‌گردد که این امر موجب اشتباه نشان دادن تراز مالی سالانه و برهم‌خوردن موازنه اقتصادی کشور می‌گردد^۲ و تمایز بین تجارت مشروع و نامشروع مبهم می‌شود؛ زیرا سودهای فرار مالیاتی و سایر درآمدهای مجرمانه در جریان سرمایه پول‌شویی ادغام می‌شوند.^۳

۱. ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی (اصلاحی مصوب ۱۳۹۷/۱۰/۱۵) پول‌شویی عبارت است از:
الف) تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از ارتکاب جرائم با علم به منشأ مجرمانه آن.
ب) تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به‌منظور پنهان یا کتمان کردن منشأ مجرمانه آن با علم به اینکه به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرم به دست آمده یا کمک به مرتکب جرم منشأ به‌نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نشود.
پ) پنهان یا کتمان کردن منشأ، منبع، محل، نقل و انتقال، جابه‌جایی یا مالکیت عوایدی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد.

۲. جزایری، مینا، «پول‌شویی و مؤسسات مالی»، *مجله مجلس و پژوهش*، د. ۱۰، ش. ۳۷، ۱۳۸۲، ص. ۳۴.

3. Burcher, C. U., "Assessing the threat of nexus between organized crime and democratic politics: Mapping the factors", *Nternational Relations and Diplomacy*, 2017, Vol. 5, No. 1, pp. 1-19.

جرم پول‌شویی معمولاً در سه مرحله انجام می‌شود: ابتدا پول‌های کثیف وارد سیستم مالی می‌شوند. در واقع، پول‌شویان پول‌های کثیف را از منبع غیرقانونی خود جدا کرده و وارد سیستم مالی می‌کنند. این کار معمولاً با روش‌هایی مانند افتتاح حساب بانکی، خرید املاک و مستغلات یا سرمایه‌گذاری در کسب‌وکار، تقسیم پول‌ها به مبالغ کوچک، خرید و فروش اجناس گران‌قیمت، استفاده از صندوق‌های امانات، انتقال پول به حساب‌های خارجی و غیره انجام می‌شود.

در این مرحله درآمدهای غیرقانونی نزد نهادهایی همچون بانک یا انواع نهادهای مالی رسمی یا غیررسمی سپرده‌گذاری یا به خارج از کشور ارسال می‌شود یا کالای باارزشی هم چون سنگ‌ها و فلزات گران‌بها، آثار هنری و... که به سهولت قابل فروش است، خریداری می‌شوند. هدف تطهیرکننده این است که درآمد حاصله را از منبع و منشأ آن دور و از پیگیری مراجع ذی‌صلاح مصون دارد.^۱

در مرحله بعد، پول‌های کثیف با پول‌های مشروع ادغام می‌شوند تا ردیابی آنها دشوار گردد. در این مرحله پول‌شویان تلاش دارند ردیابی پول‌های خود را گم و منشأ آنها را نامشخص و پیچیده نشان دهند. این کار با استفاده از روش‌های مختلفی همچون استفاده از شرکت‌های صوری یا پوششی، انجام تراکنش‌های متعدد و پیچیده، خرید و فروش دارایی‌ها، استفاده از پارادایس‌های مالیاتی، استفاده از نمایندگان حقیقی یا حقوقی، انتقال پول بین حساب‌های مختلف و غیره انجام می‌گردد.

در مرحله ادغام، درآمدهای غیرقانونی با فعالیت‌های تجاری و قانونی تطهیر و سپس به اقتصاد کشور وارد می‌شود و جنبه مشروع می‌یابد. ادغام این وجوه در اقتصاد کشور به نحوی است که در ظاهر امر این گمان حاصل می‌شود که درآمد، ناشی از فعالیت‌های مشروع و قانونی است. پس از آن، تشخیص و تمایز وجوه غیرقانونی و قانونی دشوار است.^۲

در این مرحله درآمدهای نامشروع به صورت دارایی‌های مشروع جلوه‌گر و در اقتصاد مشروع کشور تلفیق می‌شوند. این اقدام به صورت انتقال دارایی‌های در معرض نقل و انتقال به حساب بانکی مشروع و استفاده مرتکب جرم از این حساب است.^۳

پس از آن، پول‌های کثیف به‌عنوان پول‌های مشروع تلقی می‌شوند و می‌توان از آنها برای اهداف قانونی استفاده کرد. در واقع در این مرحله، پول‌شویان پول‌های تمیز شده را به سیستم اقتصادی

۱. محمدی، ابوالحسن، قواعد فقه، ج. ۹، تهران: انتشارات دادگستر، ۱۳۸۵، ص. ۷۳.

۲. باقرزاده، احمد، جرایم اقتصادی و پول‌شویی، ج. ۱، تهران: نشر وفاق، ۱۳۸۲، ص. ۸۷.

3. Cox, Dennis, *Handbook of Anti Money Laundering*, John Wiley & Sons publication, 2014, PP. 18, 19.

بازمی‌گردانند و به‌عنوان درآمدهای قانونی نشان می‌دهند. این کار را می‌توانند با استفاده از روش‌های مختلفی همچون خرید و فروش سهام و اوراق بهادار، صدقات و کمک‌های خیرخواهانه، سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای قانونی یا نیمه‌قانونی، خرید و فروش املاک و مستغلات و غیره انجام دهند.

در مجموع می‌توان گفت، پول‌شویی عملیاتی است که در آن وجوه ناشی از فعالیت‌های غیرقانونی، قانونی جلوه‌گر می‌شود. به دیگر سخن، پول‌شویی هر فعل یا ترک فعلی است که درآمدهای نامشروع و منشأ اصلی پول، برای قانونی جلوه دادن اموال یا وجوه با منشأ غیرقانونی مستور می‌گردد.^۱

باتوجه به مراتب مذکور، صرف واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، نمی‌تواند در زمره جرم پول‌شویی قرار گیرد، چراکه آنچه در ارتکاب جرم پول‌شویی حائز اهمیت است اینکه منشأ پول مجرمانه باشد؛ بنابراین نخست باید نامشروع بودن درآمد حاصله احراز گردد و بدون احراز این مهم و به‌صورت مطلق نمی‌توان هرگونه واریز یا دریافت وجه را مضمول مقررات پول‌شویی قرار داد و مرتکب را مجازات کرد؛ در صورتی که پول ناشی از معامله‌ای قانونی یا متکی بر قرارداد باشد و به‌عبارتی دارای منشأ مشروع و قانونی باشد، بخش نخست جرم پول‌شویی که همان غیرمشروع بودن پول اولیه است، حاصل نشده و اثبات آن تنها در صورتی است که احراز گردد وجه واریز یا دریافت شده از ثالث، فاقد منشأ قانونی بوده، فلذا نمی‌توان صرف واریز یا دریافت وجه ناشی از معامله به‌حساب ثالث را، تحت عنوان جرم پول‌شویی قرار داد.

از دیگر مصادیق پول‌شویی که می‌توان واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله را ذیل آن مورد بحث و بررسی قرار داد، عبارت مذکور در تبصره ۱ ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی است که بیان می‌دارد، در صورت ایجاد ظن نزدیک به علم به عدم صحت معاملات و تحصیل اموال، مسئولیت اثبات صحت آنها برعهده متصرف است.^۲

به‌موجب این تبصره، که زیر عنوان پول‌شویی قرار گرفته و در صورت حصول آن مجازات پول‌شویی اعمال می‌گردد، برخلاف اصل شرعی و قانونی صحت مذکور در ماده ۲۳۲ قانون مدنی،^۳ بار اثبات صحت

۱. بابایی کنگ لو، جابر و امید رستمی، «پیشگیری از جرم پولشویی با نگاهی به سیاست جنایی تقنینی ایران»، کارآگاه، ش. ۱، ۱۳۸۹، ص. ۱۱.

۲. تبصره ۱: هرگاه ظن نزدیک به علم به عدم صحت معاملات و تحصیل اموال وجود داشته باشد، مانند آنکه نوعاً و باتوجه به شرایط امکان تحصیل آن میزان دارایی در یک زمان مشخص وجود نداشته باشد مسئولیت اثبات صحت آنها برعهده متصرف است. منظور از علم در این تبصره و تبصره (۳) همان است که در قانون مجازات اسلامی برای علم قاضی تعریف شده است.

۳. هر معامله‌ای که واقع شده باشد محمول به صحت است، مگر اینکه فساد آن معلوم شود. این قاعده در فقه به «اصاله الصحه» مشهور است.

معامله را در مواردی که ظن نزدیک به علم به عدم صحت معامله وجود داشته باشد، برعهده مدعی صحت گذاشته و در غیر این صورت، درآمد حاصل از این معامله مشمول عنوان جرم پول‌شویی قرار می‌گیرد. واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، در صورتی که ظن نزدیک به علم به عدم صحت معامله وجود داشته باشد و مدعی صحت معامله نتواند آن را اثبات کند، مشمول عنوان پول‌شویی قرار می‌گیرد و مجازات این جرم اعمال می‌گردد؛ نکته حائز اهمیت این است که حصول ظن نزدیک به علم برای قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده برای اثبات این جرم موضوعیت دارد و به صرف واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، نمی‌توان رفتار را مشمول عنوان پول‌شویی قرار داد و مجازات پول‌شویی را اعمال کرد.

در نهایت می‌توان گفت، واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، به صورت مطلق مشمول عنوان جرم پول‌شویی قرار نمی‌گیرد، بلکه این عنوان در صورتی است که احراز گردد مبلغ واریزی ناشی از جرم است یا ظن نزدیک به علم به عدم صحت معامله برای قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده وجود داشته باشد و مدعی صحت معامله نتواند آن را اثبات کند.

۱.۲. معاملات و عملیات مشکوک

پول‌شویی جرمی است که تلاش می‌کند منبع پول را پنهان و آن را در سیستم مالی قانونی بگنجانند^۱ و عملیاتی است با منشأ مجرمانه که مرتکب آن در صدد است به درآمدهای غیرقانونی خود مشروعیت ببخشد.^۲ به دیگر سخن، مجرمین مال ناشی از جرایمی هم چون، قاچاق کالا و مواد مخدر، خرید و فروش عتیقه، خرید و فروش سلاح، قاچاق انسان، اخذ رشوه، را با درآمدهای ناشی از فعالیت و اقدامات قانونی و مشروع ادغام و به اقتصاد کشور وارد می‌کنند.^۳ حدوث چنین رفتارهای مجرمانه‌ای به دلیل موجود نبودن سیستم اقتصادی کارآمد، برنامه‌ریزی‌های نامناسب اقتصادی و عدم اتخاذ واکنش‌های متناسب قانونی نسبت به سرمایه‌های با منشأ نامشخص نمود می‌یابد.^۴

1. Al-Suwaidi N., Nobanee H, "Anti-money laundering and anti-terrorism financing: a survey of the existing literature and a future research agenda", *J. Money Launder, Control*, Vol. 24, No. 2, 2021, pp. 396-426.

۲. صحرائیان، مهدی، زیان‌های ناشی از تطهیر پول (اولین کارگاه سراسری علمی کاربردی قضات دادگاه‌های انقلاب اسلامی کشور در امر مبارزه با مواد مخدر)، تهران: نشر آبی، ۱۳۸۱، ص. ۸۲.

۳. سلیمی، صادق، جنایت سازمان یافته فراملی، تهران: جنگل، ۱۳۸۲، ص. ۵۸.

۴. هادیان، ابراهیم، پول‌شویی و اثرات اقتصادی آن (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پول‌شویی)، تهران: نشر وفاق، ۱۳۸۲، ص. ۱۴۳.

امروزه دامنه جرائم منشأ، محدود به پول ناشی از مواد مخدر نیست، بلکه به دلیل ویژگی فراملی جرم، به جرائم سازمان یافته، جرائم جدی و تروریسم نیز گسترش یافته است. این گسترش بیشتر به تأمین مالی تروریسم، تمرکز را به پول غیرقانونی حاصل از جرم محدود نکرده، بلکه به وجوه قانونی و غیرقانونی نیز گسترش یافته است و در نتیجه این مفهوم را از دیدگاه حقوق جزا پیچیده تر می کند. اگرچه هدف بسیاری از قانونگذاران ملی از جرم انگاری پول شویی، مبارزه با قاچاق مواد مخدر بود، سیاست بین المللی مبارزه با پول شویی، کشورها را به سمت تصویب جرائم مقدماتی جدید برای جرم پول شویی سوق داد که در نتیجه به گسترش دامنه این جرم منجر شد.^۱ به عنوان مثال، جرائم سازمان یافته، فعالیت های تروریستی، گروگان گیری، قاچاق مواد مخدر، معاملات دلالی، قمار، تقلبات مالی و اینترنتی، مالیات گریزان، و غیره^۲ از جمله جرائمی است که به عنوان جرم منشأ پول شویی مطرح نظر قرار گرفته است.

در راستای کشف جرم منشأ، مؤسسات مالی با چالش ها و پیچیدگی های زیادی در نظارت بر تراکنش ها مواجه اند، از جمله نرخ بالای مثبت کاذب، توسعه روش های پول شویی و نبود فرایند تشخیص مؤثر و کارآمد.^۳ به همین منظور، در بعضی نظام های حقوقی باینکه هیچ حکم محکومیتی نسبت به جرم اصلی صادر نمی شود و این جرم اثبات نمی گردد، درآمدها و دارایی های مشکوک شخص در معرض توقیف و مصادره قرار می گیرد. برای مثال در ایالات متحده آمریکا، اگر فرد مبلغ ده هزار دلار را در یک نوبت به حساب بانکی واریز کند، از نظر قانونی بانک باید موضوع را به مراجع قانونی اعلام کند و این احتمال وجود دارد که شخص مورد پیگرد مراجع ذی صلاح قرار گیرد. همچنین در صورتی که معامله ای با جایگاه طرف معامله تناسب نداشته یا اموالی در اختیار شخص باشد، این امور می تواند شخص را در مظان اتهام قرار دهد و در صورتی که این شخص نتواند منبع و منشأ قانونی این وجوه و اموال را اثبات کند، صرف نظر از اثبات یا عدم اثبات جرم اصلی، این اموال از جانب مقامات ذی صلاح توقیف و مصادره می گردند؛^۴ چراکه گسترش سیاست حقوقی جهانی مبارزه با پول شویی، گسترش مداوم فهرست جرائم منشأ پول شویی را نشان می دهد، همان طور که بسیاری از حوزه های قضایی در قوانین ملی خود نیز این

1. Zoppei, V. , **The german law-making process: tracing legislative intents, AML Law: Socio-Legal Perspectives on the Effectiveness of German Practices**, Springer, New York, N, 2017.

۲. زارع فرد، قائم مقام، **استانداردهای مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم**، تهران: بانک مرکزی، ۱۳۹۲، صص. ۶۷ - ۸۰.

3. Eifrem E, "How graph technology can map patterns to mitigate money-laundering risk Comput, Fraud Secur", 2019, Vol. 10, pp. 6-8.

۴. آذری راد، مریم، **منبع پیشین**، ص. ۳۳.

کار را انجام داده‌اند. قانونگذاران گسترش دامنه جرائم منشأ را با این منطوق توجیه کردند که این اقدام برای محافظت از اقتصاد مشروع در برابر دستکاری وجوه با منشأ مجرمانه ضروری است؛ بنابراین هدف، دفاع از سیستم مالی در برابر سوءاستفاده است. با این حال، این هدف هنوز محقق نشده است.^۱

در حقوق داخلی، با استناد به بند چ ماده ۱ قانون مبارزه با پول‌شویی اصلاحی سال ۱۳۹۷،^۲ هر نوع معامله، دریافت یا پرداخت مال که براساس قرائن و اوضاع و احوالی هم چون، معاملات یا عملیاتی که به هر ترتیب مشخص شود، صوری یا ظاهری بوده و مالک شخص دیگری است، می‌تواند در زمره معاملات و عملیات مشکوک قرار گیرد؛ بنابراین واریز یا دریافت وجه از شخص غیر از طرف معامله، علی‌الخصوص زمانی که مبلغ کلانی جابه‌جا گردد، از جمله مواردی است که می‌تواند در زمره معاملات و عملیات مشکوک قرار گیرد و ظن وقوع پول‌شویی را تقویت کند.

در این میان، نکته قابل‌ذکر این است که این معاملات مشمول عنوان و مجازات جرم پول‌شویی قرار نمی‌گیرد، بلکه به موجب بند پ ماده ۷ قانون مبارزه با پول‌شویی، اشخاص، نهادها و دستگاه‌های مشمول این قانون ملزم‌اند گزارش این معاملات را به مرکز اطلاعات مالی ایران ارسال کنند تا موضوع مورد بررسی قرار گیرد.

بنابراین واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، ممکن است در زمره معاملات و عملیات مشکوک قرار گیرد که در این صورت، با استناد به قانون این رفتار متضمن عنوان و مجازات جرم پول‌شویی نیست، بلکه حداکثر می‌تواند ظن به وقوع جرم پول‌شویی را ایجاد کند که در صورت احراز پول‌شویی، می‌توان مجازات آن را اعمال کرد. در غیر این صورت، به موجب تبصره ۳ ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی، چنانچه ظن نزدیک به علم بر تحصیل مال از طریق نامشروع وجود داشته باشد، در حکم

1. Slot, B. and Swart, D.L., *Assessing the Outcomes of AML Policies, Ambitions and reality* New York, NY, 2019.

۲. «چ - معاملات و عملیات مشکوک:

معاملات و عملیات مشکوک شامل هر نوع معامله، دریافت یا پرداخت مال اعم از فیزیکی یا الکترونیکی یا شروع به آنهاست که براساس قرائن و اوضاع و احوالی مانند موارد زیر ظن وقوع جرم را ایجاد کند:

- ۱- معاملات و عملیات مالی مربوط به ارباب رجوع که بیش از سطح فعالیت مورد انتظار وی باشد.
- ۲- کشف جعل، اظهار کذب یا گزارش خلاف واقع از سوی مراجعان قبل یا بعد از آنکه معامله یا عملیات مالی صورت گیرد و نیز در زمان اخذ خدمات پایه.
- ۳- معاملات یا عملیات مالی که به هر ترتیب مشخص شود صوری یا ظاهری بوده و مالک شخص دیگری است.
- ۴- معاملات یا عملیات مالی بیش از سقف مقرر در آیین‌نامه اجرایی این قانون هر چند مراجعان قبل یا حین معامله یا عملیات مزبور از انجام آن انصراف داده یا بعد از انجام آن بدون دلیل منطقی نسبت به فسخ قرارداد اقدام نمایند».

مال نامشروع محسوب می‌شود و در صورتی که مشمول مجازات شدیدتری نباشد، به حبس درجه شش محکوم می‌شود.

در نهایت می‌توان گفت، پیش‌بینی مجازات جرم پول‌شویی برای واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، با عدم اثبات جرم پول‌شویی، حتی در صورتی که ظن نزدیک به علم بر تحصیل مال از طریق نامشروع وجود داشته باشد، نمی‌تواند مشمول مجازات پول‌شویی قرار گیرد و این اقدام مغایر با قانون مبارزه با پول‌شویی است؛ چراکه این رفتار، در صورتی که ظن به تحصیل مال از طریق نامشروع را ایجاد کند، نه تحت عنوان جرم پول‌شویی، بلکه در قالب یک جرم خاص با مجازات مشخص مذکور در تبصره ۳ ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی، قابل مجازات است.

نکته قابل تأمل اینجاست که باتوجه به اصل برائت، نه تنها باید ظن نزدیک به علم حاصل گردد، بلکه به موجب تبصره ۱ ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی، حصول آن فقط برای قاضی باید محرز گردد؛ بنابراین واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، به صورت مطلق ضمان‌آور نیست و در صورتی که ظن نزدیک به علم برای قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده مبنی بر احتمال تحصیل مال از طریق نامشروع حاصل گردد، قابل مجازات است که در این صورت مجازات مقرر در تبصره ۳ ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی قابل اعمال است نه مجازات پول‌شویی.

در ادامه باتوجه به موارد مذکور و با عنایت به اینکه بزه مذکور در اطلاعیه بانک مرکزی یک جرم خاص است، عناصر آن در قسمت بعد مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۲. عناصر جرم

هر جرم متشکل از سه عنصر قانونی، مادی و روانی است که بررسی آنها در شناخت یک بزه حائز اهمیت است و بالتبع بررسی هر یک از این عناصر در شناسایی جرم موضوع مقاله نیز باید مطمح نظر قرار گیرد.

۲.۱. عنصر قانونی

عنصر قانونی به این معناست که تنها ترک فعل یا فعلی که در قانون برای آن مجازات در نظر گرفته شده، جرم است که به «اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها» شناخته می‌شود؛ بنابراین هیچ جرمی وجود ندارد، مگر قانون به آن تصریح کرده باشد.^۱

۱. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج. ۱، چ. ۷۴، تهران: نشر میزان، ۱۴۰۳، ص. ۳۵.

به‌استناد اصل ۷۱ قانون اساسی، وضع قانون از اختیارات قوه مقننه است و تنها مرجع قانونگذاری و صلاحیت‌دار در تحدید آزادی‌های مردم، قوه مقننه است. به‌عبارت دیگر، هیچ‌یک از قوا و سازمان‌ها، حق ندارند آزادی‌های افراد را با استناد به وضع قانون از جانب خود محدود کنند.

ازجمله قوانین مصوبه مجلس، قانون مبارزه با پول‌شویی است که در جهت مبارزه با تطهیر عواید حاصل از جرم، تصویب شده است. به‌موجب این قانون، جرم پول‌شویی تعریف و مصادیق آن ذکر شده است، اما از مجرمانه بودن واریز یا دریافت وجه از حساب شخص ثالث، سخنی به میان نیامده است؛ به‌عبارت دیگر، به‌موجب این قانون، این رفتار، جرم و توأم با واکنش جزایی نیست، مگر تحت شرایطی که در قسمت قبل بحث و بررسی شد.

از دیگر قوانین مرتبط با جرم پول‌شویی، قانون مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم است که در این قانون نیز واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، جرم‌انگاری نشده است. بنابراین تنها جایی که از مجرمانه بودن این رفتار سخن به میان آمده، اطلاعیه بانک مرکزی جمهوری اسلامی است که در آن، این رفتار توأم با واکنش جزایی گردیده است، ولی با توجه به اینکه این منبع نمی‌تواند به‌عنوان عنصر قانونی جرم‌انگاری این رفتار مطمح نظر قرار گیرد، باید اذعان داشت، واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از طرف معامله، فاقد رکن قانونی در جرم‌انگاری است.

در نظام حقوقی ایران، مطابق اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها، تنها مراجع ذی‌صلاح تقنین، مجلس شورای اسلامی است که مجاز به جرم‌انگاری و تعیین مجازات است. بر این اساس، هرگونه اقدام در جهت توصیف مجرمانه یک رفتار، صرفاً زمانی مشروع و قابل استناد خواهد بود که مستند به قانون مصوب مجلس و در چارچوب اصول حقوق کیفری باشد. در نتیجه، نمی‌توان بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها یا اطلاعیه‌های اداری را به‌عنوان مبنای قانونی برای تعقیب کیفری افراد تلقی نمود.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران گرچه به‌عنوان نهاد ناظر بر نظام پولی و مالی کشور وظیفه وضع مقررات نظارتی و انتظامی برای بانک‌ها و مؤسسات مالی را برعهده دارد، این نهاد، مرجع قانونگذاری کیفری محسوب نمی‌شود. اطلاعیه‌ها و بخشنامه‌های صادره از سوی بانک مرکزی در مقام تنظیم‌گری و ارتقای شفافیت مالی صادر می‌شوند، اما قابلیت ایجاد وصف مجرمانه برای یک رفتار را ندارند. در واقع، اطلاعیه مذکور حداکثر می‌تواند بیانگر یک توصیه یا الزام اداری برای بانک‌ها باشد نه مبنایی برای تعقیب کیفری شهروندان.

باتوجه به مراتب فوق، هرچند بانک مرکزی در اطلاعیه خود نسبت به اجتناب از واریز یا دریافت وجه از حساب اشخاص ثالث هشدار داده و آن را اقدامی مشکوک به پول‌شویی تلقی کرده است، این امر به‌تنهایی برای تحقق عنصر قانونی جرم کافی نیست. مادامی که قانون مصوب و مشخصی درخصوص جرم‌انگاری این رفتار وجود نداشته باشد، نمی‌توان صرفاً با استناد به اطلاعیه یک نهاد اجرایی، افراد را تحت تعقیب کیفری قرار داد یا رفتار آنان را جرم محسوب کرد. در نتیجه، این عمل فاقد مبنای قانونی لازم برای جرم‌انگاری است و نمی‌تواند موجب مسئولیت کیفری افراد شود.

۲.۲. عنصر مادی

در تبیین عنصر مادی، رفتار مرتکب عبارت است از واریز کردن یا دریافت وجه. مراد از واریز یا دریافت وجه، انتقال پول از یک حساب به حساب دیگر است و در این میان شرط لازم این است که حساب مذکور متعلق به طرف معامله نباشد و نتیجه این امر، انتقال وجه از حساب یک شخص به حساب شخص دیگر است که یکی از اشخاص صاحب حساب، طرف معامله نباشد.

واریز وجه به حساب دیگری بر مبنای اصل آزادی قراردادهای، عملی مجاز و مشروع است و همه اشخاص این اختیار را دارند که نسبت به هر نوع معامله و قراردادی که معایر با قانون، نظم عمومی و اخلاق حسنه نباشد با یکدیگر توافق کنند و در این میان تعهدی به نفع شخص ثالث نیز در ضمن قرارداد، انجام دهند، ولو با عدم اطلاع به متعهدله.^۱ دریافت وجه از حساب دیگری نیز بر مبنای قواعد کلی و علی‌الخصوص ماده ۲۶۵ قانون مدنی^۲ و قوانین مرتبط با عقد ضمان و حواله، عملی مباح است. در چارچوب حقوق مدنی و مطابق با قوانین مربوط به عقد ضمان و حواله، انتقال دین از ذمه بدهکار اصلی به ذمه شخص ثالث امری کاملاً مباح و مشروع است. به موجب عقد ضمان، شخص ثالث متعهد می‌شود که در صورت عدم پرداخت بدهی توسط بدهکار اصلی، این شخص مسئول پرداخت دین باشد. این عقد در نظام حقوقی ایران شناخته شده است و کاربرد گسترده‌ای در معاملات و تعهدات مالی دارد.

۱. ماده ۱۹۶ قانون مدنی: کسی که معامله می‌کند آن معامله برای خود آن شخص محسوب است، مگر اینکه در موقع عقد خلاف آن را تصریح نماید یا بعد خلاف آن ثابت شود. معذک ممکن است در ضمن معامله که شخص برای خود می‌کند تعهدی هم به نفع شخص ثالثی بنماید.

۲. ماده ۲۶۵ قانون مدنی: هر کس مالی به دیگری بدهد، ظاهر در عدم تبرع است. بنابراین، اگر کسی چیزی به دیگری بدهد بدون اینکه مقروض آن چیز باشد، می‌تواند استرداد کند. به عبارت دیگر، پرداخت وجه یا مال به دیگری، به‌طور معمول نشان می‌دهد که این عمل به‌عنوان پرداخت بدهی انجام شده است و نه به‌عنوان یک بخشش یا تبرع. اگر کسی ادعا کند که به‌طور اشتباه یا بدون بدهی، مالی را به دیگری داده است، می‌تواند برای استرداد آن مال اقدام کند.

عقد حواله نیز به‌عنوان یکی از عقود معین، فرایند انتقال دین را تسهیل می‌کند؛ به‌گونه‌ای که طلبکار می‌تواند حق دریافت طلب خود را به شخص ثالث منتقل کند یا بدهکار می‌تواند پرداخت دین خود را به شخص ثالث محول نماید. این سازوکارها از ارکان مهم اجرای تعهدات مالی در روابط حقوقی محسوب می‌شوند و در قانون مدنی به آنها تصریح شده است.

با عنایت به مراتب مذکور، واریز وجه یا دریافت آن از حساب شخص ثالث نه‌تنها از نظر حقوقی فاقد اشکال است، بلکه مطابق با قواعد حاکم بر انتقال دین و تعهدات مالی محسوب می‌شود. بنابراین، نمی‌توان این‌گونه اقدامات را صرفاً به‌دلیل انجام آنها از حساب شخص ثالث، مشمول ممنوعیت یا اتهامات کیفری دانست.

از دیگر سو، به‌موجب اصل سرعت در معاملات، معاملات و قراردادهای باید با سرعت و فوریت انجام شوند تا از فرصت‌ها به بهترین نحو استفاده شود و اطمینان و ثبات در روابط تجاری حفظ گردد. این اصل یکی از ویژگی‌های مهم معاملات تجاری است که آنها را از معاملات مدنی متمایز می‌کند؛ چراکه در معاملات تجاری، زمان نقشی حیاتی دارد و تأخیر در انجام تعهدات می‌تواند باعث از دست رفتن فرصت‌های اقتصادی یا وارد آمدن ضرر به طرفین شود.

اصل سرعت الزام می‌کند که طرفین در انجام قراردادهای، اجرای تعهدات و انجام مراحل مربوط به معاملات تسریع کنند و از هرگونه تأخیر غیرموجه پرهیز نمایند. این اصل باعث تسهیل جریان مالی و کالا در بازار می‌شود و از بروز اختلافات ناشی از طولانی شدن روند معامله جلوگیری می‌کند. اگرچه در قوانین ایران اصل سرعت به‌طور مستقیم ذکر نشده، در مقررات مربوط به معاملات تجاری و اجرای تعهدات، بر اهمیت سرعت و فوریت تأکید شده است. همچنین، قواعد عمومی قراردادهای در قانون مدنی که در حقوق تجارت نیز کاربرد دارد، بر اجرای سریع تعهدات تأکید دارند.

بنابراین مجازات رفتار مباحی که این رفتار موجب تعجیل در معاملات و اجرای تعهدات علی‌الخصوص تعهدات مالی می‌گردد، نه‌تنها امری مذموم، بلکه مغایر با اصل سرعت در معاملات تجاری است. این‌گونه رفتارها، به‌دلیل نقش مهمی که در تسهیل تبادل مالی و افزایش نقدینگی در بازار دارند، نباید نادیده انگاشته شوند. ایجاد موانع حقوقی و مجازات می‌تواند روند طبیعی و منطقی معاملات تجاری را مختل کند و پیرو آن، به کاهش اعتماد و کارایی بازار منجر شود.

اصل سرعت در معاملات تجاری تأکید دارد که اجرای تعهدات باید با فوریت و بدون تأخیر صورت پذیرد تا جریان اقتصادی و تجاری به‌صورت روان و کارآمد ادامه یابد. مجازات اعمالی که موجب تعجیل

در انجام معاملات و تسریع در ایفای تعهدات مالی می‌شوند، نه تنها موجب توقف این روند مثبت می‌گردد، بلکه با منطبق حاکم بر حقوق تجارت، که تأکید بر سرعت و سهولت در انجام تعهدات دارد، منافات دارد. لذا، از منظر حقوقی و اقتصادی، اعمال مجازات در چنین مواردی فاقد توجیه کافی است.

از دیگر سو، اصل بر براءت و حفظ آزادی اشخاص است. در ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، حق آزادی شخصی تحت عنوان آزادی از بازداشت خودسرانه، به صورت ضمانت اجرایی شکلی در مقابل بازداشت غیرقانونی نمود یافته است. حق آزادی و امنیت شخصی در بند ۱ ماده ۹ به عنوان اصل ذکر شده و سلب غیرقانونی آن ممنوع است. در چهار بند بعدی ماده ۹ میثاق به تأمین و حفاظت از آزادی شخصی اشاره شده است. در خصوص ماده ۹ میثاق، در تفسیر عمومی شماره ۸ کمیته حقوق بشر، بیان شده است که بند ۱ این ماده بر همه موارد سلب آزادی قابل اعمال است. فارغ از دعوی کیفری، این بند بر بیماری‌های روانی، ولگردی، اعتیاد به مواد مخدر و... نیز حاکم است؛ اگرچه بندهای ۲ و ۳ این ماده غالباً در خصوص اشخاص دارای مسئولیت کیفری است.^۱

باتوجه به ضرورت رعایت آزادی‌های اشخاص و جلوگیری از تعدیل خودسرانه آن، اقدام به تحدید آزادی باوجود دلایل قابل پذیرش، علی‌الخصوص در مواردی که این محدودیت توأم با ضمانت اجرای جزایی است، تنها در اختیار قوه مقننه و مقام قانونگذاری است و هیچ سازمان یا نهادی نمی‌تواند به بهانه تأمین امنیت و حفظ نظم عمومی، به ممنوعیت رفتار مباح و مجازات اشخاص اقدام نماید؛ واریز یا دریافت وجه از حساب شخصی غیر از طرف معامله، مصداق بارز یک رفتار مباح است که ممنوعیت این رفتار و مجازات مرتکب باید در قوانین موضوعه ذکر گردد، در غیراین صورت مجرمانه انگاشتن این رفتار از سوی بانک مرکزی، ایجاد یک جرم تأسیسی است که نه از جانب قوه مقننه، بلکه از سوی مقامی که فاقد اختیار قانونگذاری است، وضع گردیده و مجازات شخص بر پایه چنین رفتاری، غیرقانونی است.

۲.۳. عنصر روانی

در حقوق جزا، گاه واکنش جزایی به رفتار مرتکب نیازمند علم و اراده مرتکب نسبت به موضوع و قصد نتیجه یا علم به آن است که در این حالت سخن از جرائم عمد به میان می‌آید^۲ و غالب جرم‌انگاری‌های موجود در قوانین نیز از این شاخصه تبعیت می‌کنند. در مقابل، گونه‌ای دیگر از جرائم

1. Human Rights Committee, General Comment No.8, HRI/GEN/1/Rev.8, 1982.

۲. ماده ۱۴۴ قانون مجازات اسلامی: در تحقق جرائم عمدی علاوه بر علم مرتکب به موضوع جرم، باید قصد او در ارتکاب رفتار مجرمانه احراز گردد. در جرائمی که وقوع آنها بر اساس قانون منوط به تحقق نتیجه است، قصد نتیجه یا علم به وقوع آن نیز باید محرز شود.

تحت عنوان جرائم غیرعمد قرار می‌گیرند که مجازات مرتکب منوط به احراز تقصیر مرتکب اعم از بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی است.^۱

بنابراین توصیف مجرمانه یک رفتار یا نیازمند وجود علم و عمد نسبت به رفتار و قصد نتیجه مجرمانه است یا متضمن عنوان جرائم غیرعمد است و نیازمند احراز تقصیر مرتکب مبتنی بر مسامحه، غفلت، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی و مانند آنهاست.

در اطلاعیه بانک مرکزی، صرف واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از متعاملین، متضمن مجازات پول‌شویی قرار گرفته است به عبارتی، واکنش جزایی مابه ازای رفتار مرتکب است و صرف‌نظر از قصد ارتکاب جرم پول‌شویی یا عدم قصد آن، و نیز صرف‌نظر از احراز تقصیر مرتکب در بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی یا عدم احراز این تقصیر، با ارتکاب رفتار، واکنش جزایی اعمال می‌گردد و این در صورتی است که حتی در فرضی که قوه مقننه به‌عنوان مرجع قانونی وضع جرائم، اقدام به جرم‌انگاری رفتار می‌کند، اصل بر این است که قصد حصول نتیجه مجرمانه را در ثبوت جرم لازم می‌داند و فقط در برخی جرائم خاص و باتوجه به اهمیت موضوع، به جرم‌انگاری رفتار بدون قصد نتیجه اقدام می‌کند که در این موارد نیز احراز تقصیر مرتکب را لازم می‌داند.

بنابراین صرف‌نظر از صلاحیت یا عدم صلاحیت قانونی بانک مرکزی در جرم‌انگاری واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از متعاملین، باینکه صرف رفتار در این جرم عملی مباح است، در این اطلاعیه، وجود قصد ارتکاب پول‌شویی یا تقصیر مرتکب ضرورتی ندارد و به صرف رفتار، ولو اینکه هیچ قصد و تقصیری وجود نداشته باشد، مجازات پول‌شویی باید اعمال گردد.

این در صورتی است که در بندهای ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی، بر علم به منشأ مجرمانه به‌صراحت تأکید شده و مجرمانه بودن رفتار و وقوع جرم، منوط به وجود رکن روانی شده است. این به آن معناست که مصادیق این جرم نیازمند سوءنیت است؛ بنابراین صرف انجام عملی مانند دریافت یا انتقال وجه، بدون آگاهی از اینکه مال حاصل از جرم بوده، نمی‌تواند مصداق جرم پول‌شویی تلقی شود. در واقع،

۱. ماده ۱۴۵ قانون مجازات اسلامی: تحقق جرائم غیرعمدی منوط به احراز تقصیر مرتکب است. در جنایات غیرعمدی اعم از شبه‌عمدی و خطای محض مقررات کتاب قصاص و دیات اعمال می‌شود.
تبصره: تقصیر اعم از بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی است. مسامحه، غفلت، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی و مانند آنها، حسب مورد، از مصادیق بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی محسوب می‌شود.

عنصر روانی یا قصد مجرمانه (سوءنیت) بخش جدایی‌ناپذیر این جرم است و نبود آن، به معنای فقدان وصف مجرمانه در رفتار خواهد بود.

بر همین اساس، اگر شخصی وجهی را دریافت کند یا انتقال دهد و نسبت به منشأ آن ناآگاه باشد، یا وجه را ناشی از یک معامله عادی و مشروع بداند، نمی‌توان وی را تحت عنوان مرتکب جرم پول‌شویی مورد تعقیب قرار داد؛ زیرا قانونگذار به صراحت «علم به منشأ مجرمانه» را شرط لازم برای تحقق جرم پول‌شویی می‌داند و در غیاب این علم، عنصر معنوی جرم مخدوش است. چنین تفسیری با اصول دادرسی کیفری، از جمله اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری و اصل برائت نیز سازگار است.

از این منظر، هرگونه تفسیر موسع یا تسری مفاد قانون مبارزه با پول‌شویی به رفتارهایی که فاقد عنصر روانی لازم‌اند، مغایر با اصول مسلم حقوق کیفری است و امکان دارد موجب سلب امنیت حقوقی افراد و تزلزل در آزادی‌های مشروع معاملاتی شود و در همین راستا اطلاعیه بانک مرکزی در جرم‌انگاری واریز یا دریافت وجه از حساب فردی غیر از طرف معامله بدون نیاز به اثبات رکن روانی مرتکب، برخلاف نص ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی است که اثبات این جرم را نیازمند احراز سوءنیت دانسته است.^۱

نتیجه‌گیری

اخیراً طی اطلاعیه‌ای، بانک مرکزی به صراحت اعلام کرده است: «واریز یا دریافت وجه از حساب فردی غیر از طرف معامله در زمان انجام معاملات، مشمول مجازات‌های مقررات مبارزه با پول‌شویی است و عواقب حقوقی و ممنوعیت‌های بانکی را به همراه دارد». با بررسی قوانین موجود و اصول و قواعد حقوقی آنچه روشن است اینکه در صورت احراز سوءنیت و ارتباط با جرم منشأ، استفاده از حساب غیر از متعاملین می‌تواند در چارچوب جرم پول‌شویی قابل تعقیب باشد؛ همچنین در صورتی که، ظن نزدیک به علم بر تحصیل مال از طریق نامشروع، برای قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده وجود داشته باشد، در حکم مال نامشروع محسوب می‌شود و در صورتی که مشمول مجازات شدیدتری نباشد، به حبس درجه شش

۱. برای مطالعه بیشتر در خصوص رکن روانی در جرم پول‌شویی ر.ک به: ساریخانی، عادل و مرتضی فتحی، «عناصر موضوعی جرم پول‌شویی در قانون مبارزه با پول‌شویی ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی»، *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، د. ش. ۴ و ۵، ۱۳۹۴، صص. ۲۵۶-۲۳۷؛ رستمی، هادی، «تحصیل مال از طریق نامشروع در پرتو مقررات پول‌شویی»، *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، د. ش. ۴۹، ۲، ۱۳۹۸، صص ۴۱۷-۳۹۷؛ اکبری، محمود، احمد امی و عباس مظفری، «فرض مجرمیت در جرم پول‌شویی مطالعه تطبیقی در حقوق ایران، فقه امامیه و کنوانسیون پالمو»، *فصلنامه فقه جزای تطبیقی*، د. ش. ۴، ۲، ۱۴۰۳، صص. ۱۵۷-۱۴۵.

محکوم می‌شود. در مواردی نیز که ظن نزدیک به علم به عدم صحت معامله برای قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده وجود داشته باشد و مدعی صحت معامله نتواند آن را اثبات کند، مشمول عنوان پول‌شویی قرار می‌گیرد؛ اما در فقدان چنین شرایطی، واریز یا دریافت وجه از حساب غیر از متعاملین متضمن عنوان مجرمانه قانونی نیست و جرم‌انگاری آن، مغایر با قوانین و اصول حقوقی همچون عقد ضمان، حواله، اصل سرعت در معاملات و... است و بانک مرکزی جمهوری اسلامی با صدور این اطلاعیه، به توصیف مجرمانه یک رفتار مباح توأم با واکنش جزایی اقدام نموده و جرم جدیدی به دایره قوانین جزایی کشور وارد کرده است. اما در جرم‌انگاری این رفتار، به عناصر سه‌گانه جرم توجهی نشده است؛ زیرا از حیث رکن قانونی، بانک مرکزی ایران گرچه به‌عنوان نهاد ناظر بر نظام پولی و مالی کشور وظیفه وضع مقررات نظارتی و انتظامی برای بانک‌ها و مؤسسات مالی را بر عهده دارد، اما این نهاد، مرجع قانون‌گذاری کیفری محسوب نمی‌شود. از منظر رکن مادی نیز، واریز وجه به حساب دیگری بر مبنای اصل آزادی قراردادهای، عملی مجاز و مشروع است و همه اشخاص این اختیار را دارند که نسبت به هر نوع معامله و قراردادی که مغایر با قانون، نظم عمومی و اخلاق حسنه نباشد با یکدیگر توافق کنند و در این میان تعهدی به نفع شخص ثالث نیز در ضمن قرارداد انجام دهند، ولو با عدم اطلاع به متعهدله. دریافت وجه از حساب دیگری نیز بر مبنای قواعد کلی و علی‌الخصوص ماده ۲۶۵ قانون مدنی و قوانین مرتبط با عقد ضمان و حواله و اصولی همچون اصل سرعت در معاملات، عملی مباح است که این اطلاعیه مغایر با این قوانین و اصول است. از حیث رکن روانی نیز در بندهای ماده ۲ قانون مبارزه با پول‌شویی، علم به منشأ مجرمانه صراحتاً مورد تأکید قرار گرفته و مجرمانه بودن رفتار و وقوع جرم، منوط به وجود رکن روانی شده است. این به آن معناست که مصادیق این جرم نیازمند سوءنیت است؛ بنابراین صرف انجام عملی مانند دریافت یا انتقال وجه، بدون آگاهی از اینکه مال حاصل از جرم بوده، نمی‌تواند مصداق جرم پول‌شویی تلقی شود. در واقع، عنصر روانی یا قصد مجرمانه (سوءنیت) بخش جدایی‌ناپذیر این جرم است و نبود آن به معنای فقدان وصف مجرمانه در رفتار خواهد بود. در نهایت باتوجه به اختیار مطلق قوه مقننه در قانونگذاری و تحدید آزادی‌های اشخاص، این اطلاعیه نمی‌تواند مبنای الصاق برچسب مجرمانه به مرتکب آن و مجازات شخص گردد؛ چراکه در این صورت، عملی خلاف قانون صورت گرفته است. حال آنکه باتوجه به اهمیت موضوع، نیاز به قانونگذاری در این زمینه وجود دارد.

فهرست منابع الف) منابع فارسی کتاب

۱. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج. ۱، چ. ۷۴، تهران: نشر میزان، ۱۴۰۳.
۲. باقرزاده، احمد، جرائم اقتصادی و پول شویی، چ. ۱، تهران: نشر وفاق، ۱۳۸۲.
۳. زارع فرد، قائم مقام، استانداردهای مبارزه با پول شویی و تأمین مالی تروریسم، تهران: بانک مرکزی، ۱۳۹۲.
۴. سلیمی، صادق، جنایت سازمان یافته فراملی، تهران: جنگل، ۱۳۸۲.
۵. صحراییان، مهدی، زبان‌های ناشی از تطهیر پول (اولین کارگاه سراسری علمی کاربردی قضات دادگاه‌های انقلاب اسلامی کشور در امر مبارزه با مواد مخدر)، تهران: نشر آبی، ۱۳۸۱.
۶. محبتی، حسن و عطا حکیمی، پول شویی؛ پاشنه آشیل اقتصاد، چ. ۱، تهران: نشر آوای سبحان، ۱۳۹۳.
۷. محمدی، ابوالحسن، قواعد فقه، چ. ۹، تهران: انتشارات دادگستر، ۱۳۸۵.
۸. هادیان، ابراهیم، پول شویی و اثرات اقتصادی آن»، در: مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پول شویی، تهران: نشر وفاق، ۱۳۸۲.

مقاله

۹. اکبری، محمود، احمد امی و عباس مظفری، «فرض مجرمیت در جرم پول شویی: مطالعه تطبیقی در حقوق ایران، فقه امامیه و کنوانسیون پالمو»، فصلنامه فقه جزای تطبیقی، د. ۴، ش. ۲، ۱۴۰۳، صص. ۱۵۷-۱۴۵. doi: jccj.2024.441316.1482/10.22034.
۱۰. بابایی کنگلو، جابر و امید رستمی، «پیشگیری از جرم پول شویی با نگاهی به سیاست جنایی تقنینی ایران»، کارآگاه، ش. ۱، ۱۳۸۹، صص. ۱۳۱-۱۰۸.
۱۱. جزایری، مینا، «پول شویی و مؤسسات مالی»، مجله مجلس و پژوهش، د. ۱۰، ش. ۳۷، ۱۳۸۲، صص. ۷۶-۵۹.
۱۲. رستمی، هادی، «تحصیل مال از طریق نامشروع در پرتو مقررات پول شویی»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، د. ۴۹، ش. ۲، ۱۳۹۸، صص. ۴۱۷-۳۹۷. doi: jqclcs.2020.287559.1460/10.22059.
۱۳. ساریخانی، عادل و مرتضی فتحی، «عناصر موضوعی جرم پول شویی در قانون مبارزه با پول شویی ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، د. ۲، ش. ۴ و ۵، ۱۳۹۴، صص. ۲۵۶-۲۳۷. doi: JQCLCS-201602-1098.

References:

Books

1. Ardabili, Mohammad Ali, **General Criminal Law**, Vol. 1, 74th ed, Tehran: Mizan Publishing, 2024. (in Persian)
2. Bagherzadeh, Ahmad, **Economic Crimes and Money Laundering**, 1st ed, Tehran: Vefagh Publishing, 2023. (in Persian)
3. Button, Mark, Branislav, Hock., & David, Shepherd, **Economic Crime: From Conception to Response**, 1st ed, Routledge, 2022.
4. Cox, Dennis, **Handbook of Anti-Money Laundering**, John Wiley & Sons, 2014.
5. Salimi, Sadegh, **Transnational Organized Crime**, Tehran: Jangal Publishing, 2003. (in Persian)
6. Sahraian, Mehdi, **Damages Arising from Money Laundering (Proceedings of the First National Applied Scientific Workshop for Judges of Islamic Revolution Courts on Combating Narcotics)**, Tehran: Abi Publishing, 2002. (in Persian)
7. Hadian, Ebrahim, **Money Laundering and Its Economic Effects, In Proceedings of the International Conference on Combating Money Laundering**, Tehran: Vefagh Publishing, 2003. (in Persian)
8. Mohabbati, Hassan & Ata, Hakimi, **Money Laundering: The Achilles' Heel of the Economy**, 1st ed, Tehran: Avaye Sobhan Publishing, 2014. (in Persian)
9. Mohammadi, Abolhassan, **Principles of Islamic Jurisprudence (Fiqh Rules)**, 9th ed, Tehran: Dadgostar Publications, 2006. (in Persian)
10. Zarei Fard, Ghaem-Maghani, **Standards for Combating Money Laundering and Terrorism Financing**, Tehran: Central Bank of Iran, 2013. (in Persian)
11. Slot, B., & D. L., Swart, **Assessing the Outcomes of AML Policies: Ambitions and Reality**, New York, NY, 2019.

Articles

12. Akbari, Mahmoud, Ahmad Ami & Abbas, Mozaffari, "Presumption of Guilt in the Crime of Money Laundering: A Comparative Study in Iranian Law", Imamiyya Jurisprudence and the Palermo Convention, *Comparative Criminal Jurisprudence Quarterly*, Vol. 4, No. 2, 2024, pp. 145–157. (in Persian) doi: jccj.2024.441316.1482/10.22034.
13. Alkhalili, Mohannad., Mahmoud. H., Qutqut, & Fadi, Almasalha, "Investigation of Applying Machine Learning for Watch-List Filtering in Anti-Money Laundering", Vol. 9, 2021. PP: 18481-18496. DOI:10.1109/ACCESS.2021.3052313

14. Al-Suwaidi, Noura., & Haitham, Nobanee., "Anti-Money Laundering and Anti-Terrorism Financing: A Survey of the Existing Literature and a Future Research Agenda", *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 24, No. 2, 2021. PP: 396-426. DOI:10.1108/JMLC-03-2020-0029.
15. Babaei Kanglou, Jaber & Omid Rostami, "Crime Prevention of Money Laundering with Emphasis on Iran's Legislative Criminal Policy", *Karagah*, No. 1, 2010, pp. 108-131. (in Persian)
16. Burcher, Catalina. Uribe., "Assessing the Threat of Nexus between Organized Crime and Democratic Politics: Mapping the Factors", *International Relations and Diplomacy*, Vol. 5, No. 1, 2017, pp: 127-142. doi.org/10.1177/2631309X241261656.
17. Eifrem, Emil, "How Graph Technology Can Map Patterns to Mitigate Money-Laundering Risk", *Computer Fraud & Security*, Vol. 10, 2019, pp. 161-171. doi.org/10.1016/S1361-3723(19)30105-8.
18. Gottschalk, Petter, "Trusted Chief Executives in Convenient White-Collar Crime. Crime & Delinquency", Online First, 2022, pp. 288-298. doi.org/10.1177/00111287221104737.
19. Hock, Branislav, "Policing Fiscal Corruption: Tax Crime and Legally Corrupt Institutions in the United Kingdom", *Law and Contemporary Problems*, Vol. 85, No. 4, 2023, pp. 159-183.
20. Khan, Mansoor, "International Anti-Money Laundering Measures and Professionals", *International Journal of Business and Management Research*, Vol. 9, No. 3, 2021. DOI:10.37391/IJBMR.090309/
21. Jazayeri, Mina, "Money Laundering and Financial Institutions", *Majles and Research Journal*, No. 37, Year 10, pp. 59-76, 2003. (in Persian)
22. Rostami, Hadi, "Acquisition of Property through Illicit Means in Light of Anti-Money Laundering Regulations", *Criminal Law and Criminology Studies*, Vol. 49, No. 2, 2020, pp. 397-417. (in Persian) doi: jqclcs.2020.287559.1460/10.22059.
23. Sarikhani, Adel & Morteza Fathi, "Thematic Elements of the Crime of Money Laundering in Iran's Anti-Money Laundering Act and International Conventions", *Criminal Law and Criminology Studies*, Vol. 2, Nos. 4-5, 2015, pp. 237-256. (in Persian) doi: JQCLCS-201602-1098.
24. Van Dijk, Jan Jacob Maria, "Mafia Markers: Assessing Organized Crime and Its Impact upon Societies", *Trends in Organized Crime*, Vol. 10, No. 4, 2007, pp. 39-56. DOI:10.1007/S12117-007-9013-X.

25. Zoppei, Verena, "The German Law-Making Process: Tracing Legislative Intents, In AML Law: Socio-Legal Perspectives on the Effectiveness of German Practices", Springer, New York, NY, 2017, pp:69-81.

Legislative Instruments

26. Human Rights Committee, General Comment No. 8. HRI/GEN/1/Rev.8, 1982.
27. Central Bank of Iran. Anti-Money Laundering Regulations and Related Materials. Available at the official website of the Central Bank of Iran: <https://cbi.ir/showitem/32246.aspx> (in Persian)

Online Sources

28. Central Bank of Iran. Anti-Money Laundering Regulations and Related Materials. Available at the official website of the Central Bank of Iran. (in Persian)

Depositing or Receiving Funds from an Account of a Person other than the party to the Transaction; an Instance of Money Laundering or Criminalization outside Jurisdiction

Fazlollah Foroughi*
Zahra Bazoband**

Received: 2025.07.15

Accepted: 2026.01.19

Abstract

Money laundering is a serious threat to a country's economic system, as it conceals the true source of assets derived from crime, disrupting financial transparency and causing economic instability. In this regard, depositing or receiving funds from third-party accounts in financial transactions is one of the common but challenging practices in the legal and banking systems of countries. Although on the surface, this action may be due to transaction facilitation or commercial considerations, in practice it provides a suitable platform for concealing the true origin of funds and laundering the proceeds of crime. To counter this, the Central Bank has announced in a notice that depositing or receiving funds from an account of a person other than the party to the transaction at the time of the transaction is subject to penalties under the Anti-Money Laundering Regulations; This article establishes, using library resources and a descriptive-analytical method, that regardless of the Central Bank's announcement, if malicious intent and the connection of this action with the source crime are established, the use of a third-party account can be prosecuted within the framework of the crime of money laundering. Otherwise, given that this behavior lacks the three elements of Article 2 of the Anti-Money Laundering Law and is not an example of the crime of money laundering and at most can be an example of suspicious transactions, the Central Bank's announcement contains a criminal description of a permissible behavior with a criminal response. In criminalizing this behavior, the three legal, material and psychological elements of the crime have not been taken into account, and its criminal description is contrary to laws and legal principles such as the principles of guarantee contract, remittance, speed in transactions, etc, and it cannot be the basis for punishing individuals, so this announcement is practically ineffective and has no consequences. However, given the importance of the issue, legislation in this field is necessary

Keywords:

Money laundering, Central Bank legislation, Criminal liability in financial transactions, Indirect transfer of funds, Unauthorized financial intermediation.

* Associate Professor, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.
Corresponding Author Email: foroughi@shirazu.ac.ir

** PhD., Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.